

УДК:338.465

МИНТАҚАДА ТИББИЙ ХИЗМАТЛАР БОЗОРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМИ ВА ДАСТАКЛАРИ

Даврон Кесимов-Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти
тадқиқотчиси

МЕХАНИЗМ ФОРМИРОВАНИЯ РЫНКА МЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ И ПОДДЕРЖКА В РЕГИОНЕ

Даврон Кесимов-соискатель Каршинского инженерно-экономического
института

MEDICAL SERVICES MARKET FORMATION MECHANISM AND SUPPORTS IN THE REGION

Researcher of Davron Kesimov-Karshi Institute of Engineering and
Economics

Аннотация: Ушбу мақолада тиббий хизматлар бозорини шакллантиришнинг минтақавий жиҳатлари ва минтақа аҳолисини саломатлиги учун тиббий хизматлар бозори механизми ва дастакларини шакллантириш тамойиллари очиб берилган. Шунингдек, тиббий хизматлар бозори хизматларининг таркибий қисми бўлган соғлиқни сақлашда бозор муносабатларининг қарор топиши коммунал тўловлар, дори-дармон нархларининг ўсиб бориши, биноларни сақлаш, асбоб-ускуна ва инвентарлар сотиб олиш, беморлар овқатланишини ташкил этишда, профилактик тадбирларни қўллаш ва касалликларни даволашда тиббиёт муассасаларининг имкониятларини чеклаб қўяётганлиги билан боғлиқлиги асосланган.

Калит сўзлар: тиббий хизматлар, аҳоли саломатлиги, механизм, дастак, ижтимоий ҳимоя, минтақа бозори.

Аннотация: В статье рассмотрены региональные аспекты формирования рынка медицинских услуг, а также принципы формирования механизма и рычагов развития рынка медицинских услуг для здоровья населения региона. здравоохранение, являющееся составной частью услуг рынка медицинских услуг, роста коммунальных платежей, цен на лекарства, основано на том, что они ограничивают возможности медицинских учреждений по содержанию зданий, закупке оборудования и инвентаря,

организации ухода за больными. питание, применение профилактических мер и лечение заболеваний.

Ключевые слова: медицинские услуги, здравоохранение, механизм, рычаг, социальная защита, региональный рынок.

Abstract: This article describes the regional aspects of the formation of the medical services market and the principles of the formation of the mechanism and levers of the medical services market for the health of the population of the region. Also, the decision of market relations in health care, which is a component of the services of the medical services market, the growth of utility payments, drug prices, it is based on the fact that they limit the capabilities of medical institutions in maintaining buildings, purchasing equipment and inventory, organizing patient meals, applying preventive measures and treating diseases.

Key words: medical services, public health, mechanism, lever, social protection, regional market.

1. **КИРИШ.** Мамлакатимиз иқтисодиётда кечаётган тадрижий ўзгаришлар замонавий стандартларга мос сифатли тиббий хизматлар кўрсатишда таркибий ўзгаришлар амалга оширилишини тақозо этди. Амалдаги қонунчиликка асосан, давлат тиббиёт муассасалари қаторида хусусий тиббиёт фаолияти йўлга қўйилди. Хусусий тиббиёт фаолиятининг йўлга қўйилиши тиббий хизматлар бозорининг шаклланишига имкон берди.

Бозор муносабатлари юқори даражада ривожланган хорижий мамлакатларда аҳоли реал даромадлари ва бунга боғлиқ ҳолда сифатли тиббий хизматларга талабнинг ўсиши кузатилаяпти. Тиббий хизмат кўрсатишда мулкчилик муносабатларининг ўзгариши, тиббий хизматлар бозорининг жадал ривожланишига сабаб бўлмоқда. Мазкур мамлакатларда тиббий хизматларнинг бозор муносабатлари билан ҳамнафас ривожланиши аҳоли талабига мос замонавий хизматларнинг вужудга келишини таъминламоқда.

Жаҳоннинг илғор тажрибалари асосида тиббий хизматлар бозорини ташкил қилиш, аҳолини сифатли хизматлардан баҳраманд қилиш ҳамда шу орқали тиббий хизмат кўрсатишда юзага келаётган муаммоларни ўрганиш мумкинлиги ўз тасдиғини топмоқда.

2. **МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ.** Тиббий хизматлар соҳасининг назарий асослари ва хизматлар бозорини ривожлантиришнинг долзарб муаммолари Ўзбекистонда тиббий хизматлар бозори Р.Райимбердиева[1], Д.А.Раҳмонов[2], К.С.Саидов[3], А.Ў.Султонова[4], М.Р.Туртаев[5], М.Н.Умурзақова[6], З.Х.Базаров[7], Т.Г.Хайруллаевалар[8] нинг илмий асарларида тадқиқ қилинган.

Ушбу тадқиқотчилар томонидан тиббий хизматлар бозори

ривожланишининг айрим умумназарий жиҳатларини тадқиқ этишга устувор ўрин берилган ҳолда, тиббий хизматлар кўрсатишда ижтимоий бозор муносабатларини ривожлантириш талабларига ёндашиб таҳлил қилинган илмий ишлар етарли эмас. Жумладан, А.Султонова, Т.Хайруллаеваларнинг илмий тадқиқот ишларида соғлиқни сақлашни давлат томонидан тартибга солиш ва ислоҳ қилишда бозор механизмининг аҳамияти ва халқаро тажрибаларга, М.Туртаев тиббий хизматлар кўрсатишда маркетингдан фойдаланишга, М.Умурзақова ва З.Базаровлар соғлиқни сақлашда мажбурий тиббий суғурта тизимини амалга ошириш имкониятлари ва тиббий суғурталаш амалиётини такомиллаштириш йўналишларигага кўпроқ эътибор қаратишган. Д.Раҳмонов ва О.Райимбердиевалар эса устун даражада соғлиқни сақлашни молиялаштиришнинг бюджет ва бюджетдан ташқари манбалари ҳақида илмий тадқиқот олиб борганлар.

3.ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ. Тадқиқот жараёнида тиббий хизматлар бозорининг вужудга келишининг хусусиятлари ва ривожланиш босқичлари масалалари қиёсий фикрлаш, индукция ва дедукция ҳамда абстракция усулларида кенг фойдаланилган.

4. АСОСИЙ ТАҲЛИЛЛАР ВА ХУЛОСАЛАР. Тиббий хизматлар бозорини шакллантиришнинг юқори даражада ривожланиши аҳолининг ҳудудий ва ижтимоий ҳаракатчанлигини, замонавий фан-техник ютуқларини ўзлаштириш, ишлаб чиқариш самарадорлигини ва моддий маҳсулотлар истеъмолини оширишга ижобий таъсир этади.

Ҳозирги даврда Ўзбекистонда тиббий хизматлар бозорининг ривожланиши учун керакли ҳуқуқий асос ҳамда амалий йўл-йўриқлар шакллантирилмоқда. Ушбу жараён ўз истиқболига эга бўлиб, мамлакат аҳолисига муносиб ҳаёт тарзи, иқтисодий барқарорлик ҳамда ижтимоий хизматларни эркин ривожлантириш учун зарур шарт-шароитларни таъминлаб беришга қодир.

Тиббий хизматлар бозори хизматларнинг таркибий қисми бўлган соғлиқни сақлашда бозор муносабатларининг қарор топиши коммунал тўловлар, дори-дармон нархларининг ўсиб бориши, биноларни сақлаш, асбоб-ускуна ва инвентарлар сотиб олиш, беморлар овқатланишини ташкил этишда, профилактик тадбирларни қўллаш ва касалликларни даволашда тиббиёт муассасаларининг имкониятларини чеклаб қўяётганлиги билан узвийдир. Ушбу ҳол тиббиёт соҳасини модернизациялашни ва бозор қонунлари асосида

ривожланишини тақозо қилмоқда. Иккинчидан, мамлакатимизда кенг маънода мулкдорлик синфининг шаклланиши ва тадбиркорлик фаолиятининг ривожланиши аҳоли реал даромадларининг ўсишига ва замонавий сифатли тиббий хизматларга бўлган талабнинг ортишига олиб келмоқда. Учинчидан, мамлакатимиз бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтмоқда. Хусусий мулкчиликнинг мавжуд бўлиши бозор иқтисодиётининг асосий шарти, таркибий қисми ҳисобланади.

Шундай экан, соғлиқни сақлашни ривожлантиришдаги мамлакатимизнинг устувор йўналишларидан бири соҳада бозор муносабатларини қарор топтиришдир. Бозор муносабатларининг қарор топишидаги шарт-шароитлар қуйидагилардан иборат бўлиши керак:

- тиббий хизматлар бозорида инсон капитали мамлакат ижтимоий сиёсатининг таркибий қисми бўлиши билан бирга, жамиятга дахлдорлигини кўпайтириш;
- тиббий хизматлар бозори ривожланишида ижтимоий бозорлигини англлатувчи таркибини ҳисобга олиш;
- тиббий хизматлар бозори амал қилишининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини ўзгарувчан шароитлардан келиб чиқиб, такомиллаштириб бориш;
- тиббий хизматлар бозори мавқеини жамият ижтимоий-иқтисодий ҳаётига аста-секин сингдириб бориш;
- тиббий хизматлар бозори шаклланишида хорижий мамлакатларда қўлланилган ижобий тажрибаларни инобатга олиш лозим.

Тиббий хизматлар бозори-бу бозорнинг махсус тури бўлиб, аҳоли истеъмоли учун зарур бўлган дори-дармон ва тиббий хизматларни айирбошлашга хизмат қилади. Бу бозорда тиббиёт ходимлари ва фуқаролар тиббий хизматлар олди – сотдиси юзасидан ўзаро муносабатда бўладилар.

Тиббий хизматлар бозори мукамал рақобат ва ҳуқуқий мустақамланган шароитда инсон капиталидан самарали фойдаланишга амал қилиб, тиббий муолажа, ташхис, маслаҳат, профилактика каби профессионал тиббий хизматлар ва дори-дармон савдоси, тиббий техника асбоб-ускуналар савдоси, қимматли қоғозлар бозори, илмий - тиббий ишланмалар бозори ҳамда тиббий хизмат кўрсатувчилар бозори йиғиндисидан ташкил топади (1-расм).

Тиббий хизматлар бозори таркиби

- Тиббий хизматлар бозори

1-расм. Тиббий хизматлар бозори амал қилишининг таркибий тузилиши¹

Тиббий хизматлар бозори нодавлат ва давлат тиббиёт муассасалари базасида шаклланади. Бу ерда харидорлар фақат фуқаролардан иборат бўлмай, балки корхоналар ҳам ходимларини тиббий кўриқдан ўтказиши, санитария-профилактик тадбирларни харид қилиши мумкин. Шу нуқтаи назардан тиббий хизматлар бозори фақат шахсий истеъмолга эмас, балки корхона ва ташкилотлар манфаатига ҳам хизмат қилади.

Тиббий хизматлар бозори амал қилишини тақозо қилувчи қуйидаги ҳолатларини ажратиш кўрсатиш мумкин:

- бюджет маблағларининг тез ўсиб бораётган харажатларни қоплай олмаслиги;
- демографик ўзгаришлар;
- одамларнинг бир хил стандарт хизматлардан зерикиши;
- - тиббиёт муассасалари моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва доимий янгилаб бориш зарурияти;

¹ Муаллиф томонидан тузилган

- аҳоли таркибида харид қобилиятига эга бўлганлар ва сифатли хизматларга бўлган талабнинг шаклланаётганлиги;
- хусусий тиббиётни ташкил қилиш, бозор иқтисодиётига ўтишнинг ва соғлиқни сақлашда бозор муносабатларини жорий этишнинг зарурий шarti сифатида қабул қилиш;
- корхона ва ташкилотларда инсон омилининг юқорига босқичга чиқаётганлиги ва улар сиҳат-саломатлигидан манфаатдорликнинг юзага келаётганлиги;
- тиббий хизматларда инсон капитали бозорининг амал қилиши кўплаб хорижий мамлакатларда синалганлиги.

Тиббий хизматлар бозор муносабатларининг амал қилиши давлат бюджетидан соғлиқни сақлашга йўналтирилаётган маблағлар ҳажмини камайтиришга, йилдан-йилга ўсиб бораётган харажатлар бўйича юкнинг бўлишини ҳамда харажатлар тузилишини ўзгартиришга, тежалган маблағлардан бошқа мақсадларда фойдаланилишига имкон беради.

Тиббий хизматлар бозорида хусусий секторни ташкил қилиш ва бозор муносабатларини қарор топтиришда ижтимоий жиҳатлар инобатга олиниши, эҳтиёткорлик ва давлат томонидан тартибга солиниши эътироф этилади.

Тиббий хизмат кўрсатишда бозор муносабатларининг қарор топиши ва ривожланишида бозор механизми, ҳаракати, дастаклари, хусусиятини чуқурроқ англаб олиш ва таҳлил қилиш муҳим заруриятдир. Чунки тиббий хизматлар бозори бошқа турдаги бозорлардан сезиларли даражада фарқ қилади.

Тиббий хизматлар кўрсатишда тўлиғича бозор қонуниятларини жорий этиш ва барчага бирдек пуллик хизматлар кўрсатилиши қанчалик хатарли оқибатларга олиб келишини тасаввур қилиш қийин эмас. Мазкур ҳолатнинг хавfli ва хатарли таъсирини инобатга олган кўплаб ривожланган мамлакатларда ушбу хизматларнинг қисман текинлиги сақланиб қолган ва пуллик, бепуллик тизими қўшиб олиб борилмоқда.

Тиббий хизматлар бозори ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган бозорнинг таркибий қисми бўлиб аҳолининг кенг қатламини қамраб олади, унга нисбатан бефарқлик жамият ривожланишидаги зиддиятли оқибатларга олиб келиши мумкин.

Тиббий хизматларга бозор қонуниятларини жорий этишда аҳолининг иш билан бандлиги уларнинг пул даромадлари ва маданий савияси каби

жиҳатлари ўрганилиши мақсадга мувофиқ бўлади. Бу жиҳатларнинг ижобийлиги тиббий хизматлар бозори амал қилишининг барқарорлигини таъминлайди.

Ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган бозор муносабатлари шароитида тиббий хизмат кўрсатиш субъектлари давлат ҳимоясида бўлиши бежиз эмас. Бозор муносабатларига ўтиш тиббий хизматларни чуқур таҳлил этишни тақозо этади.

Ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган бозор иқтисодиёти марказлаштирилган режали бозордангина эмас, балки эркин бозордан ҳам фарқ қилади. У мустақил иқтисодий андозадан иборат бўлади. Унинг эркин бозордан муҳим фарқи шундан иборатки, у иқтисодий ва ижтимоий асосларнинг синтези ҳисобланади. Бу шуни билдирадики, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиёти тўла-тўқис ҳам бозор иқтисодиёти, ҳам ижтимоий иқтисодиёт ҳисобланади, иқтисодий ривожланиш самарадорлигини ижтимоий кафолатлар ва ижтимоий адолат билан боғлаш мақсадини кўзлайди.

Тиббий хизматлар бозорининг амал қилишида уларга бағишланган қонун ва қонун ости меъёрий ҳужжатлар устун даражада муҳим дастак бўлиб хизмат қилади. “Республика фуқороларининг соғлигини сақлаш тўғрисида”ги Қонуни, Хусусий тиббий фаолиятни лицензиялашга доир норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 1 апрелдаги “Соғлиқни сақлаш соҳасида хусусий секторни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2017 йил 29 декабрдаги “Хусусий тиббиёт ташкилотларини ривожлантириш бўйича қўшимча шарт-шароитларни яратиш тўғрисида”ги, 2018 йил 13 октябрдаги “Ўзбекистон Республикасида халқ таъбири соҳасини тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2019 5 февралдаги “Соғлиқни сақлаш тизими ислохотларига илғор хорижий тажрибани жорий этишга доир ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги, 2019 йил 16 апрелдаги “Соғлиқни сақлаш соҳасида давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2020 йил 18 февралдаги “Хусусий тиббиёт ташкилотларини ривожлантиришни қўллаб-қувватлашнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорлари ҳамда 2018 йил 7 декабрдаги “2019-2025 йилларда Ўзбекистон Республикасининг соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантириш Концепцияси тўғрисида”ги Фармонининг амалиётга тадбиқ этилиши мамлакатимизда тиббий хизматлар бозори амал қилишидаги

механизм ва дастакларнинг шаклланишига хизмат қилмоқда (1-жадвал).

Бошқа бозорларда бўлгани каби тиббий хизматлар бозорида инсон капитали бозорининг амал қилишида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик муҳим рол ўйнайди ва унинг фаолиятини ҳаракатга келтиради. Кичик бизнес ва тадбиркорлик субъектларисиз тиббий хизматлар бозори ҳақида гапириш қийин.

1-жадвал

Тиббий хизматлар бозори амал қилишининг механизми ва дастаклари²

Механизми	Дастаклари
<ul style="list-style-type: none"> ❖ талаб ва таклиф мослиги; ❖ нарх эркинлиги; ❖ рақобатчилик муҳити; ❖ аҳолининг тўлов қобилияти; ❖ мулкчилик муносабатлари; ❖ аҳолининг тиббий маданияти ва саводхонлиги. 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ тиббий хизматларда инсон капитали бозори амал қилишини таъминловчи ташкилий-ҳуқуқий асослар; ❖ солиқ имтиёзлари; ❖ бож тўлови имтиёзлари; ❖ имтиёзли кредитлар; ❖ фаолиятни суғурталаш.

Иқтисодиётда кичик бизнеснинг улуши қанчалик тез кенгайиб борса аҳолининг мулкка эгалик туйғуси ҳам шунчалик тез уйғона бошлайди. Бу ҳол мулкдорлар синфининг шаклланишига кенг йўл очиб беради. Мулкдорлик туйғусининг уйғониши ва манфаатдорликнинг пайдо бўлиши тиббий хизматлар бозорининг ривожланишини таъминлайди.

Тиббий хизматларда инсон капитали бозори таркибида шундай хизматлар борки хатто, сердаромадлиги ва замонавийлиги билан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ўзига тез қабул қилади, унда хусусий сектор тез томир отиб тез ривожланади. Инсон фойдаланиши учун қулай бўлган янги-янги хизматларни тақдим этиб аҳолига дидига манзур бўлади.

Албатта бозор муносабатлари бўлиши учун кичик бизнеснинг улуши юқори булиши керак бўлади. Бозор муносабатларини тез қарор топтириш ва ижтимоий-иқтисодий тизимдаги дахлдорлигини ошириш кичик бизнеснинг мавқеи билан ўлчанади.

5. ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР. Тиббий хизматлар бозорининг ҳозирги замонавий ҳолати ижтимоий маҳсулотнинг оммавийлиги, стандартлаштирилиши ва тизимли тарзда ишлаб чиқилиши, хизматлар таклифининг ихтисослашуви ҳамда диверсификацияси ва уни сотишнинг замонавий шакллари билан ифодаланмоқда. Бу ҳол тиббий хизматлар бозорини ҳаракатлантирувчи куч бўлиб хизмат қилмоқда.

Тиббий хизматлар кўрсатишда давлат томонидан олиб борилаётган ижтимоий сиёсатнинг натижаси ўз аксини топади. Давлатнинг ижтимоий

² Муаллиф томонидан тузилган

сиёсатидан ижтимоий инфратузилмани шакллантириш ва уларнинг доимий фаолиятини таъминлаш, ижтимоий ёрдам ва хизматлар кўрсатиш, инсон капиталини тиклаш ҳамда аҳолини муносиб турмуш даражаси билан таъминлашга қаратилган ички сиёсат тушинилади.

Тиббий хизматларда инсон капитали бозор иқтисодиётини шакллантириш мақсадида Ўзбекистонда давлатнинг олиб бораётган ижтимоий сиёсати айнан ижтимоий хизматларни ривожлантириш бўйича тадбирларни амалга ошириш орқали рўёбга чиқади. Ижтимоий хизматлар фаолиятдан давлатнинг ижтимоий йўналтирилганлиги маълум бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Райимбердиева О.Р. Соғлиқни сақлаш муассасаларини молиявий таъминлашни ташкил қилиш. и.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. автореферати. -Т.: 2001 – 21 б.
2. Рахмонов Д.А. Ўзбекистонда ижтимоий соҳани молиялаштиришнинг методологик асосларини такомиллаштириш. и.ф.д. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси автореферати: - Т.: БМА, 2018-72 б.
3. Саидов К.С. ва бошқалар. Социал иқтисодиёт. –Т.: Ўзбекистон, 2006. – 365 б.
4. Султонова А.Ў. Соғлиқни сақлашни бозор муносабатлари орқали тартибга солишнинг халқаро амалиёти. и.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган дис. автореферати. -Т.: ТДИУ, 2001. – 21 б.
5. Туртаев М.Р. Маркетинг медицинских услуг в условиях рыночных реформ и пути его совершенствования. Автореферат дис. на соиск.учен.степени к.э.н. - Т.: ТГЭУ. 2005 - 23 с.
6. Умурзақова М.Н. Ўзбекистонда аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишда тиббий суғуртани ривожлантириш истиқболлар и.ф.ф.д. (Phd) илмий даражасини олиш учун ёзилган дис. автореферати. -Т.: ТДИУ, 2021. – 26 б.
7. Базаров З.Х.Ўзбекистонда тиббий суғурталаш амалиётини такомиллаштириш. и.ф.ф.д(Phd) илмий даражасини олиш учун ёзилган дис. автореферати. -Т.: ТДИУ, 2021. – 26 б.

8. Хайруллаева Т.Г. Социально-экономические аспекты реформирования здравоохранения Республики Узбекистан в новых экономических условиях. Автореферат дис. на соиск.учен.степени к.э.н. -Т.: АН РУз. 2004 - 26 с.;
9. Қодиров А.А. Тиббиёт тарихи.-Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, 2005. – Б 54.
10. Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990-2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011-2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари: статистик тўплам. – Т.: “Ўзбекистон”, 2011. – Б. 21.
11. Ўзбекистон республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги пф-4947-сонли фармони <https://lex.uz/docs/3107036>.